

det relativt høje antal stempelens eksemplarer i fundet fra Helgelandsmoen. Han står her lige på grænsen til en nøjere kronologisk differentiering af den store triquetra-gruppens anden udmøntning, og når han ikke tager skridtet fuldt ud, skyldes det formentlig katalogens uheldige adskillelse af de stempelkoblede eksemplarer. Hvad stempelundersøgelsen har sammenføjet, bør intet menneske adskille! I stedet for den ene store gruppe triquetra-mønter med sølvindhold mellem 80/75 % og 16 % ser vi en række møntgrupper, hvis metalindhold varierer indenfor snævrere grænser, i reglen c. 16–18 %, og som formentlig ganske gradvis fører fra de gode mønter i Haralds første regeringsår ned til de dårligste mønter fra hans sidste år med et sølvindhold på omkring 23 % (Skaare E).

Af størst interesse udenfor numismatikernes snævre rækker er nok påvisningen af den reelle historiske baggrund for den bekendte episode i Morkinskinna versionen af Harald Hårderådes saga, der omhandler hans slette sølv mønter, den såkaldte Haraldsslåt (s. 9–11). Og fremhævelsen af den stærke kongemagts betydning for etableringen af en norsk udmøntning, som i realiteten hurtigt forringedes, hvorved mønternes værdi og købekraft formodentlig blev løsevet fra deres sølvindhold og måtte garanteres af statsmagten, er et historisk resultat af blivende betydning.

Det må i høj grad ønskes, at forfatteren vil fortsætte sin udforskning af den norske middelaldernumismatik på samme omhyggelige og grundige måde. En tilsvarende behandling af den danske numismatik fra den ældre del af middelalderen er ligeledes et desiderat og ville utvivlsomt give forskningsresultater af stor betydning, ikke alene for numismatikere, men også for historikere og middelalderarkæologer.

Otto Mørholm

Michael Linton: Drottning Margareta. Fullmäktig fru och rätt husbonde. Studier i kalmarunionens förhistoria. Studia Historica Gothoburgensia XII. Scandinavian University Books, Akademiförlaget, Göteborg, 1971. 346 s.; 54 kr.

Der er allerede rettet hård kritik mod Michael Lintons doktordisputats, der behandler vigtige punkter i Nordens historie fra Stralsundfreden i 1370 til Kalmarmødet i 1397. Dommen lyder på overfladisk benyttelse af kilder og litteratur, mangelfuld viden hos forfatteren og forudbestemte opfattelser, som ikke kan stå for en nærmere efterprøvelse. Der er i vid udstrækning taget afstand fra bogens resultater, og nærværende anmelder må tilstå, at han har dannet sig en tilsvarende opfattelse af forfatterens arbejdsmetode og nye synspunkter.

Det er sikkert tilfældigt, men det virker egentlig velmotiveret, at samtidig med fremkomsten af denne bog har Kildeskriftselskabet udsendt et uændret genoptryk af Erslevs snart hundrede år gamle bog om dronning Margrethe og Kalmarunionens grundlæggelse.¹ Lintons bog er ikke blevet en afløser af det ældre værk. I flere kapitler videregives i hovedsagen ældre forskningsresultater, og når forfatteren forsøger sig med nye synspunkter, ægger argumentationen ofte til modsigelse.

I en indledning, »Margareta Valdemarsdotter«, giver Linton en forskningsoversigt, hvori han navnlig stiller samtidens hårde syn på dronningen over for mange senere – ofte skandinavistisk inspirerede – forskeres positive syn på hende. Som sit formål med afhand-

¹ Anmeldelser af O. J. Benedictow i (Norsk) Historisk Tidsskrift 1/1973, s. 73–78, af Beata Losman i (Svensk) Historisk Tidsskrift 1/1972, s. 86–92 og af H. H. Hennings i Zeitschrift – Schleswig-Holsteinische Geschichte Bd. 100, 1975, s. 328–31. Kr. Erslev: Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse, 1882/1971. C. Th. Holbøll, Dronning Margrete, København 1968, er en populær, indforstået fremstilling af dronningen som regent uden videnskabelige prætentioner.

lingen angiver han, at han ved en analyse af samtidige dokumenter vil forsøge at forklare samtidens dom over dronning Margrethe. Han pointerer desuden med rette, at der i afhandlingen specielt er lagt vægt på diplomernes besegling. Ved sin far ikke at give beseglede breve fra sig, ved list, snyd og forhaling skal dronningen have opnået at styrke kongemagten. Bogens to første kapitler, »Valdemar Atterdag och den danska tronföljdsfrågan« og »Dragkampen om Sønderjylland« indeholder synspunkter, som vil blive drøftet i størsteparten af denne anmeldelse. Derpå følger »Drottning Margareta, hansestäderna och Tyska Orden 1375–86«, som søger at vise, at de preussiske byers politik var bestemt af den indre udvikling i Den tyske Ordensstat. »De finansiella förutsättningarna« indeholder dette hovedsynspunkt: »Inkomsterna från skånemarknaden har varit ryggraden i den danska finansförvaltningen under Valdemar Atterdag och Margaretas tid«, og derfor bedredes de danske statsfinanser afgørende, da man i 1385 fik de skånske slotte tilbage. Synspunktet er overfladisk, fordi vi ikke ved, hvordan størrelsesforholdet var mellem indtægten af skånemarkedet og de øvrige kongelige indkomster, især fra slotslenene.² I »Drottning Margareta och Norden 1386–89« fremføres det forkerte synspunkt, at forleningen af grev Gerhard med Sønderjylland i 1386 savnede retskraft, fordi dronning Margrethe ikke udfærdigede et beseglet pergamentsbrev til bekræftelse på hertugens rettigheder. »De utländska fogderna« skildrer indvandret adel i Danmark, Sverige og Norge. Det fremføres, at dronningen efter ti års regering blev tilstrækkeligt kapitalstærk til at udkøbe de tyske riddere, der ikke gik kongemagtens ærinde i Danmark, og i spørgsmålet om danske og tyske fogeder i Sverige indtages et mellemstandpunkt mellem Erslevs og Gottfrid Carlssons synspunkter. I »De sjutton i Kalmar 1397« søger Linton at vise, at de mænd, der beseglede Unionsbrevet, var daværende og forhenværende rigsembedsmænd, der af Margrethe var blevet lukket ude fra magten og nu søgte at hævde deres interesser. Endelig analyseres »Margaretas instruktion till Erik af Pommern« før norgesrejsen i 1405 som kilde til dronningens opfattelse af fyrstemagten. I teori og praksis opfattes hun som en absolutistisk fyrste, men at kongen skulle stå over loven er et vanskeligt synspunkt, der da også er blevet kritiseret.³

I det følgende skal interessen især koncentreres om bogens første kapitler (s. 24–66), der indeholder Lintons opfattelse af Stralsundfreden 1370 og kampen om Sønderjylland i Valdemar Atterdags sidste år. Det er tanken derved både at belyse Lintons arbejdsmetode og at diskutere de to fængslende historiske fænomener.

Den anden krig mellem Danmark og hansestæderne sluttede som bekendt den 24. maj 1370 med freden i Stralsund, der gav stæderne et stort fælles handelsprivilegium og en skadeserstatning bestående af indtægter af fire skånske slotte i 15 år. Fredsbestemmelserne indeholder fremdeles den passus, at et fremtidigt dansk kongevalg skal ske »by der stede rade«. Linton tolker bestemmelsen således, at hansestæderne dermed fik fuld juridisk ret til indgreb i Danmarks indre anliggender ved et kongeskifte. Dette fik Valdemar Atterdag imidlertid forhindret ved dygtig forhalingspolitik. Stralsundfreden blev nemlig indgået af det danske rigsråd, der lovede, at kongen senere ville besegle dokumenterne med det store rigssegl. Da kongen omsider den 27. oktober 1371 beseglede freden, skete det imidlertid ikke med det store rigssegl (kontrasigillet), men med kongens personlige, lille segl (sekretet), og han opfyldte ikke et løfte om at besegle med det store segl. Dette indebærer efter Lintons opfattelse, at Stralsundfreden aldrig fik juridisk gyldighed. Deraf

² Jeg tilslutter mig her en vurdering fremsat af Kai Hørby i en fremstilling af Danmarks historie i senmiddelalderen, som snart publiceres. Dronning Margrethes økonomiske politik har været diskuteret af Beata Losman og Linton i *Scandia* 38–39 (1972–73).

³ Benedictow, *anf. arb.*, s. 75 ff.

følger, at hansestæderne ikke fik nogen ret i forbindelse med kongevalget efter Valdemar Atterdag, og at dronning Margrethe stod helt ubundet i forhold til hansestæderne i 1375/76.

Denne opfattelse forekommer diskutabel, og i det følgende skal jeg sætte spørgsmålstegn ved flere elementer i teorien. Dels er det tvivlsomt, om hansestæderne med Stralsundfreden fik en så at sige forfatningsmæssigt afhjemlet ret til deltagelse i det danske kongevalg, dels forekommer den hårdt optrukne distinktion mellem besegling med det store rigssegl og kongens personlige segl meget overdrevet. Der er endvidere tegn på, at både stæderne og Valdemar Atterdag har betragtet Stralsundfredens bestemmelser som gyldige efter kongens besegling med det lille segl. Endelig er jeg også af den mening, at hansestæderne blev taget med på råd, da Oluf i 1376 blev konge i Danmark, hvilket tyder på, at man da har anset Stralsundfreden for gyldig.

Hvad først stædernes rettigheder ved et kommende dansk kongevalg angår, er Linton som nævnt af den opfattelse, at skadeserstatningstraktaten gav dem »den juridiska rätten att ingripa vid kungavalet«. Der er tale om »ett kraftigt ingripande i Danmarks inre angelägenheter«. Denne opfattelse ligger ikke langt fra Karl Pagels: »Die Krone Dänemarks sollte künftig in Lübeck vergeben werden. Nicht mehr und nicht weniger besiegelte der Stralsunder Frieden.«⁴ Dette er imidlertid at lægge mere i teksten, end den kan bære. Traktaten bestemmer, at hvis kongen i sin levetid ønsker at overlade kongemagten til en anden, eller hvis en ny konge skal vælges i Danmark som følge af kongens død, så skal det ske »by der stede rade«, og på betingelse af at efterfølgeren med det store segl ratificerer fredsbestemmelserne. Et kongeskifte må, set med hansestædernes øjne, ikke indebære, at de mister deres netop med Stralsundfreden erhvervede privilegier og indtægterne af de skånske slotte. Til sikring heraf ønsker de, at kongevalget skal ske »by der stede rade«, hvilket med A. v. Brandt bedst kan forstås som stædernes ret til at godkende valget. Der er altså tale om en ikke aktiv deltagelse i kongevalget.⁵ Jeg skal senere søge at vise, at begivenhederne i vinteren og foråret 1375–76 udspiller sig i overensstemmelse med denne tolkning, hvorefter hansestæderne nok deltager i drøftelsen og får deres interesser tilgodeset, men ikke så at sige sætter kongen på tronen i Danmark.

Spørgsmålet om breves besegling interesserer Linton sig for mange steder i sin bog. Vedrørende Stralsundfreden udvikler han en teori om, at ved kun at besegle traktatværket med sit lille segl og lige til sin død undlade besegling med det store segl lykkedes det Valdemar Atterdag at undgå at binde Danmark til denne overenskomst. Synspunktet bygger på den opfattelse, at der er en principielt afgørende forskel på besegling med kongens personlige segl (det lille segl, sekretet) og det store kongelige dobbeltsegl (kontrasigillet, rigsseglet). Det første anvendtes til daglig brug for at besegle mindre vigtige breve, og det har juridisk kun haft gyldighed, så længe kongen var i live – hans efterfølger behøvede ikke at føle sig bundet heraf. Omvendt »det stora sigillet, rikssigillet, har inneburit att Danmarks rike genom sin konung godkänt, bekräftat och stadfast de traktater, artiklar

⁴ Hanserecesse I (1) nr. 524. Linton, s. 49 og 30. Karl Pagel, *Die Hanse*, 1965, s. 12. Jfr. A. v. Brandt, *Der Stralsunder Friede. Verhandlungsablauf und Vertragswerk 1369–1376. Eine diplomatische Studie. Hansische Geschichtsblätter* 88. Jahrg. I, 1970, s. 131 note 20.

⁵ A. v. Brandt, *anf. arb.*, s. 131 med henvisninger. At bestemmelsen om kongevalget tager sigte på en sikring af Stralsundfreden, og at v. Brandts tolkning altså er den rigtige, fremgår af kong Olufs definitive besegling d. 16. august 1376 (HR I, 2, nr. 134). Kongen opfylder stædernes ønske om besegling med det store rigssegl, og til gengæld er artiklen om kongevalg udeladt. Den havde nemlig opfyldt sit formål. Linton misforstår v. Brandts opfattelse, når han gengiver den således: »hansestäderna har haft full juridisk rätt till medbestämmande vid valet av ny dansk konung« (s. 26).

och bestämmelser, som blivit avtalade eller ingångna med andra makter eller städer och stadsförbund. Dessa skulle gälla för evärdlig tid, dvs. oberoende av om den konung eller styresman, som sigillerat traktaten, dog eller avsattes» (s. 38). Denne afgørende forskel på de to segl er et hovedpunkt i Lintons argumentation. At der har været en forskel på seglene skal medgives, for ellers ville det ikke have nogen mening, at hansestæderne ønskede Stralsundfreden beseglet med det store segl af kongen, efter at han i 1371 havde tiltrådt den ved at hænge sit lille segl under brevene,⁶ men indebærer dette, at der er forskellig retskraft knyttet til de to segl? Jeg er ikke overbevist om, at Linton har ret heri.

Nu er det en kendt sag, at kongen har truffet mange aftaler med udlandet ved at hænge det lille segl under sine forpligtelsesbreve, som det f. eks. ses i hansearkiverne. Umiddelbart skulle man synes, at dette forhold passer dårligt med den definition af sekretet, som Linton bruger, nemlig at det anvendes til daglig brug for at besegle mindre vigtige breve. Når Valdemar Atterdags lille segl findes under de til stæderne udstedte privilegier, tager Linton det imidlertid ikke som et tegn på, at det lille segl havde samme anvendelsesområde som det store, men derimod som et udtryk for kongens styrke i forhandlingerne. Mens til sammenligning Magnus Eriksson var så svag, at han måtte udstede privilegier med det store svenske rigssegel, behøvede den danske konge ikke at forpligte sig så stærkt. Han kunne nøjes med det lille segl.

Denne forklaring på kongens hyppige brug af sekretet er ikke sandsynlig. Som Linton gør opmærksom på, er sekretet det segl, som kongen hyppigst anvender, mens det store kontrasigil kun sjældent bruges. Gang på gang gennem hele Valdemar IV's regeringsperiode ser vi stæder og fremmede fyrster acceptere sekretet selv ved vigtige politiske afgørelser, og det kan ikke altid have været fordi kongen var stærk, hans modparter svage eller naive. Som et eksempel kan nævnes, at 3 dage efter at kong Valdemar havde ratificeret Stralsundfreden, sluttede han fred med mecklenburgerne, hvorved han lovede hertug Albrecht den danske trone som sin efterfølger.⁷ Som sædvanlig brugte han dog ikke det store rigssegel, kun det lille hænger under traktaten. Dette eksempel tyder på, at der ingen principiel forskel er på de to segl. Hvis man nemlig akcepterer Lintons forskel på dem, må man hævde, at netop en fredstraktat bør besegles med et segl, der giver bestemmelsen evig gyldighed uafhængig af kongens person. Hvis der havde været afgørende forskel på de to segl, kunne man have forventet, at mecklenburgerne havde forlangt det store segl anvendt. Det er nemlig en umulig tanke, at de har anerkendt den med det lille segl ratificerede traktat og samtidig været klar over dens begrænsede værdi. Det er dog vist at undervurdere de mecklenburgske fyrster som politikere. Nok var de netop blevet svig-

⁶ Dog mener jeg ikke, at kilderne frembyder så mange eksempler på, at stæderne har lagt vægt på brugen af det store segl, som Linton anfører. Det nævnes, at stæderne forlangte Stralsundfreden beseglet af kong Valdemar med det store segl på grund af deres erfaringer med kongen efter 1. hansekrig. Det fremtræder (Linton s. 30 f.) som om kongen har narret stæderne, da han i 1365 ratificerede våbenstilstanden med sekretet. Det er ikke tilfældet, for der har ikke i denne forbindelse været tale om, at kongen skulle bruge en bestemt type segl. Danske rigsråder lover d. 21. juni 1364, at kongens »inghesegel« skal blive hængt under rigsrådets brev om våbenstilstanden, hvilket sker d. 22. november s. å., da kongen beseglede med sit sekret. (DD 3. r. VII, nr. 118 og 328).

Rådssendebed, der trådte sammen i Stralsund d. 25. maj 1371, skrev bl. a. følgende til Riga: »Noveritis . . . quod idem rex nondum velit hujusmodi placita sigillo proprio sigillare«. Linton oversætter: »Ni skall veta . . . att konungen ännu icke på något sätt har velat besegla traktaten med det rätta sigillet« (d.v.s. med det store rigssegel). Efter min mening skal *sigillo proprio* oversættes til »med sit segl«, og det siger intet om, hvorvidt det skal ske med stort eller lille segl. Linton, s. 32 f. HR I, 2, nr. 12.

⁷ Mecklenburgisches Urkundenbuch 18, nr. 10229.

tet ved hansestædernes separatfred med kong Valdemar, men på grund af deres krigserobringer i Danmark kan man ikke sige, at de forhandlede i en svag position.

Der er ingen grund til med Linton at hævde et klart defineret anvendelsesområde for henholdsvis sekretet og kontrasigillet. Når Linton om sekretet skriver, at det anvendes til daglig brug for at besegle mindre vigtige breve, bør man ikke overspringe hans hjemmelsmands tilføjelse: »men ogsaa i Mangel af det egenlige Sigillum«. Hertil kommer et andet forhold, som nok kan gøre en betænkelig ved at tillægge beseglingsmåden afgørende betydning. Thiset skriver: »Naar henses til Sigillets store Betydning som erstattende Underkriften, maa man ikke noksom undres over, saa formløst det til Tider brugtes, og det endog ved betydningsfulde Lejligheder«. ⁸ Et eklatant eksempel herpå turde være det forhold, at Valdemar Atterdag bruger sit junkersektret helt frem til 1345. Efter alt at dømme har det simpelthen været kongens normale segl, som i de første regeringsår har været brugt ved både vigtige og mindre vigtige lejligheder. Det må siges at være enestående skødesløst og en grov krænkelse af formalia, og dog ser man f. eks. de vendiske stæders privilegier stadfæstet med dette segl i 1341. ⁹

Det forhold at kong Valdemars udenlandske forhandlingspartnere gennem hele hans regeringstid anerkender kongens brug af sekretet (i begyndelsen endog i ukorrekt form), og stæderne først efter den anden hansekrig rejser kravet om besegling med det store segl, taler for, at kongen i 1371 har foretaget, hvad han selv og andre måtte anse for en bindende, omend ikke en endelig besegling. I hvilken udstrækning han agtede at overholde Stralsundfredens to overenskomster er naturligvis en ganske anden sag. Når hansestæderne lagde vægt på en endegyldig besegling med det store segl, hænger det vel dels sammen med, at man i videst mulig udstrækning formelt ville forpligte den upålidelige danske konge, dels havde man i det tyske rige den opfattelse, at sådan skulle en traktat afsluttes. ¹⁰

Der er ingen grund til at stille Valdemar IV's besegling af Stralsundfreden i særklasse. Den 27. oktober 1371 lovede kongen at holde freden »to ewighen tiden«, og til vidnesbyrd herom hængte han sit lille segl under med den begrundelse, at han ikke havde sit store segl ved hånden. At stæderne har anset denne ratifikation for afslutning på kampen med den danske konge turde fremgå af, at recessen for oktober 1371 i § 1 indeholder beslutningen om øjeblikkeligt at indstille opkrævningen af pundtold. Men der er også et vidnesbyrd om, at kongen har følt sig bundet af sin besegling med det lille segl. I september 1372 solgte han et fed på skånemarkedet til Kolberg og indrømmede der byen de samme rettigheder »alse wy dat den menen steden vryest bebrevet unde beseghelt hebben«. ¹¹

Sidst og betydningsfuldt i spørgsmålet om Stralsundfredens gyldighed turde det imidlertid være, at kongevalget i Danmark 1375-76 efter min mening er foregået under iagttagelse af den ret, som Stralsundfreden tillagde hansestæderne. Efter denne fred skulle kongevalget ske »by der stede rade«, og hvis man tolker dette udtryk som foreslået af D. Schäfer og A. v. Brandt, betyder det, at stædernes godkendelse skulle indhentes. Dette har man gjort sig klart i Danmark. Allerede kort før Valdemar Atterdags død udtrykker danske biskopper og Henning Podebusk overfor hanseatiske rådssendebud bekymring for situationen i Danmark i tilfælde af kongens død, men de forsikrer gesandterne, at de »gherne ere dyng na uzeme rade (stædernes) holden wolden«. ¹² Ligheden med Stral-

⁸ Danske kongelige Sigiller, udg. af Henry Petersen og A. Thiset, 1917, s. VII og XI.

⁹ DKS nr. 36.

¹⁰ A. v. Brandt, anf. arb., s. 139 med henvisninger.

¹¹ HR I, 2, nr. 18. Hansisches Urkundenbuch IV, nr. 429, jfr. v. Brandt, anf. arb., s. 142.

¹² HR I, 2, nr. 105 s. 118. Jfr. Erich Hoffmann, Die dänische Königswahl im Jahre 1376

sundfredens formulering kan være tilfældig, men det danske rigsråd fortsætter denne linje i de følgende måneder. I januar 1376 dukkede Henning Podebusk og Anders Jakobsen op i Stralsund på den norske dronnings og hendes søns vegne og tilbød stæderne fred med Norge. Hvad modydelsen skulle være, blev snart klart. Recessen fra det hansemøde, der startede d. 20. januar i Wismar, indeholder en beslutning om at holde en hansedag d. 23. marts om forslag fra kongen og dronningen af Norge og fra det danske rigsråd »umme dat sulve rike to Denemarken«. Hvad det drejer sig om, fremgår tydeligt af rådssendebudenes brev til de preussiske og zuidersøiske stæder: hertug Albrecht har bedt stæderne hjælpe hans sønnesøn på tronen i Danmark, og i så fald ville han give dem større privilegier end nogen anden fyrste formåede. Hvem der her sigtes til, fremgår af følgende passus i brevet: »*Simili modo serenus princeps dominus Haquinus rex Norwegie et inclita ipsius regina direxerunt nobis supplicationes suas pro filio suo Olavo, prebentes directe facere similia*«. Det norske kongepar har ganske som den mecklenburgske hertug tilbudt hansestæderne privilegier for at vinde støtte til deres søn Olufs tronkandidatur.

I marts måned holdtes det aftalte hansemøde, hvortil befuldmægtigede både fra det danske rigsråd og mecklenburgerne var mødt op, men tronfølgesagen udsattes igen. Den skulle atter debatteres d. 18. maj, men d. 3. maj valgtes Oluf til konge i Danmark.¹³

Erslev har argumenteret for, at hansestæderne så deres fordel i at spille en tilbageholdende rolle i spørgsmålet om ny konge i Danmark. Det ville nemlig føre til Olufs op-højelse, en fred med Norge, der betød forbedrede handelsprivilegier, og Stralsundfredens friheder stadfæstet af den nye konge med det store rigssegl. Han mener, at der i den forbindelse sandsynligvis er truffet hemmelige aftaler, hvorefter stæderne har tilladt danskerne at skride til kongevalget.¹⁴ Dokumenterne er få i denne sag, men nok til tydeligt at vise, at i spørgsmålet om ny konge i Danmark er hansestæderne ikke blevet holdt ude. Danske rigsråder lovede d. 24. maj 1370, at man ved kongeskifte ville indhente stædernes samtykke, og Valdemar Atterdag bekræftede 27. oktober 1371 dette. I vinteren og foråret 1376 søgte danske rigsråder i samarbejde med kong Håkon og dronning Margrethe tilslutning hos hansestæderne til Olufs valg. Fra dansk side har man således vist god vilje til at overholde Stralsundfreden. Det forhold at der ikke foreligger en skriftligt udformet hanseatisk godkendelse af, at Oluf bliver dansk konge, taler ikke imod, at han er blevet konge »by der stede rade«.

Som det fremgår af ovenstående, anser jeg Stralsundfreden for at være i kraft fra det tidspunkt, da den danske konge ratificerede den med sit lille segl i 1371. Det ville efter min mening ingen forskel have gjort, om Valdemar Atterdag havde hængt det store segl under. Det er et postulat, der ikke er argumenteret for, når Linton hævder, at besegling med det store segl giver bestemmelserne »evig gyldighed«, mens besegling med det lille segl kun giver overenskomsten retskraft for den pågældende udsteders levetid.¹⁵ Der er ingen grund til med Linton at søge forudsætningen for dronning Margrethes politiske succes ved kongeskiftet i hendes fars forarbejde. Som det fremgår af det foregående, kan jeg ikke tilslutte mig det synspunkt, at beseglingsforholdene omkring Stralsundfreden medførte, at hansestæderne ved kongens fortjeneste mistede den juridiske ret til at gribe ind i det danske kongevalg. Hansestædernes rettigheder i forbindelse med det danske kongevalg har næppe været så omfattende som Linton forestiller sig, men stæderne fik ret til at godkende valget, og det bandt dronning Margrethe og det danske rigsråd til efter

und die norddeutschen Mächte. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte Band 99, 1974, s. 176 f.

¹³ HR I, 2, nr. 113-15.

¹⁴ Erslev, anf. arb., s. 59 ff. Ligeledes E. Hoffmann, anf. arb., navnlig s. 176 ff.

¹⁵ Jfr. Beata Losman i SHT 1972, s. 88.

Valdemar Atterdags død at føre forhandlinger med dem i skarp konkurrence med Albrecht af Mecklenburg. Kong Valdemars løfte til mecklenburgerne, at de skulle arve den danske trone, har ikke ligefrem støttet Margrethes aspirationer på sønnens vegne. Når det så dygtigt lykkedes dronning Margrethe at vinde løbet, var det sandsynligvis fordi hendes og hansestædernes interesser faldt sammen. Det var derimod ikke en følge af Valdemar Atterdags forarbejde.

Et andet spørgsmål, der skal drøftes mere udførligt, er kampen om Sønderjylland i Valdemar Atterdags tid. Det er Lintons opfattelse, at Valdemar Atterdag efter sin hjemkomst fra Tyskland i 1372 på ny med kraft hævdede kongemagtens interesser i kongeriget, derimod ikke i Sønderjylland. I modsætning til tidligere forskning mener han, at Valdemar Atterdag i perioden 1372-75 kun gjorde små fremskridt i Sønderjylland. Det kildemateriale, som forskningen hidtil har benyttet til at vise Valdemar Atterdags magtstilling i hertugdømmet, består af tendentiøse vidneforklaringer fra 1420'erne. Som pålidelige kilder bør i stedet anvendes de samtidige adkomstdokumenter, efter hvilke kongen ikke gjorde særlige fremskridt i hertugdømmet. Kong Valdemar har ikke haft tilstrækkelige, økonomiske ressourcer til at indløse panter tilhørende de holstenske adelsmænd og til at opnå hele retten til Haderslev. Først dronning Margrethe kan i anden halvdel af 1380'erne begynde tilbagebetalingen. Det er Lintons opfattelse, at holstenerne allerede under krigen med kong Valdemar 1368-69 kom i besiddelse af størstedelen af Sønderjylland. Svarende hertil var kongens position svag, og derfor indebar hans død ikke nogen ændring af magtforholdene. Dronning Margrethe overtog de sønderjyske problemer og løste dem først i 1386, da grev Gerhard arveligt forlenedes med Sønderjylland.

Det skal straks siges, at jeg ikke deler denne opfattelse og ønsker det hævdvundne synspunkt opretholdt, hvorefter kong Valdemar 1372-75 har styrket sin position i hertugdømmet. I det følgende gennemgås først Lintons argumenter mod den tidligere forskning, som han kritiserer for at anvende et sent propagandistisk kildemateriale og for en forkert analyse af det diplom, der i 1374 gav kongen indløsningsretten til Gottorp. Dernæst drøftes de breve af 21. januar 1376, som Linton tager til indtægt for sin opfattelse, og slutte- lig fremføres nogle synspunkter til støtte for det hidtidige standpunkt.

I sit opgør med den tidligere forskning refererer Linton den således: »Den bild forskningen har givit av Valdemar Atterdags ställning i Sønderjylland från den dag då denna fred (freden i Flensborg 24. januar 1373) ingicks fram till konungens död i oktober år 1375 vill visa att Valdemar vunnit alltmera terräng alltefter som tiden gick. Genom att klokt utnyttja omständigheterna och genom ett rundhänt användande av penningar kom han i besittning av nästan hela Sønderjylland« (s. 55). Gengivelsen tilspidises i det tyske resumé: »Dänische Forscher haben betont, König Valdemar habe sich durch eine kraftvolle Politik in seinen letzten Regierungsjahren die Macht in ganz Schleswig verschafft« (s. 320). Dette referat gør uret mod den ældre forskning. Lad være, at Erslev noget ufor- sigtigt har udtalt, at den fuldstændige fordrivelse af holstenerne alene hindredes ved, at Valdemar pludselig blev syg. Derimod var han naturligvis helt på det rene med, at Gottorp, som han betegner som Sønderjyllands hovedslot, ikke kom på kongens hænder. Erslev og de forskellige forfattere af brede fremstillinger, som Linton drager til felts mod, har imidlertid næppe selv gennemført en undersøgelse af Valdemar Atterdags sønderjyske politik. Det har derimod C. E. F. Reinhardt, hvis meninger striden bør stå om. Han fremhæver som betydningsfuldt, at greverne som panthavere sad inde med Gottorp slot og hele dets store tilliggende, Angel og Dänischwohld med Flensborg, Slesvig, Eckernförde og den af dem anlagte borg Nyhus ved Flensborg. Efter at have skildret Valdemar Atterdags fremtrængen i Nordslesvig når han til den konklusion, at kongen

ved sin død med sikkerhed sad inde med omtrent halvdelen af Sønderjylland. Reinhardt har aldrig hævdet, at kong Valdemar satte sig i besiddelse af næsten hele Sønderjylland.¹⁶

Linton kritiserer den danske forskning for at have anvendt de vidneforklaringer, som Erik af Pommern lod fremskaffe i begyndelsen af 1420'erne til brug i sin proces mod de holstenske grever. De forklarer, at Sønderjylland fra tidernes morgen har været under Danmarks rige og krone, og at også Valdemar Atterdag sad inde med Sønderjylland, som imidlertid efter hans død ved troløs svig kom på de holstenske grevers hænder. Det er Lintons synspunkt, at det billede, som Erik af Pommern under kejserprocessen gav af kongens magtstilling i Sønderjylland umiddelbart før Valdemars død, er identisk med den danske forsknings. I stedet for at acceptere Erik af Pommerns propaganda og godtage de vidneforklaringer, som fremlagdes, skulle forskerne have gået til de samtidige breve (s. 59 ff.).¹⁷ Det lyder besnærende, men Linton tager fejl, når han mener, at kildematerialet fra 1420'erne viser, at hele Sønderjylland, eller næsten det hele, kom under kongen. Han anfører selv, at Erik af Pommern under kejserprocessen hævdede, at Valdemar Atterdag tilbød greverne at indløse Gottorp slot, hvilket jo forekommer meget sandsynligt, bl. a. fordi kongen i 1374 erhvervede indløsningsretten til Gottorp af hertug Henrik. Man vidste altså godt i 1424, at Gottorp var kong Valdemar aldrig kommet i besiddelse af. Det kan vel være, at danske partsindlæg under kejserprocessen lagde vægt på at vise, at Valdemar Atterdag kom i besiddelse af næsten hele Sønderjylland. Skjult blev det dog ikke, at Gottorp fik kongen aldrig. Læst på rette måde viser såvel materialet fra kejserprocessen som samtidige kilder, at Gottorp fik kongen ikke i sin besiddelse. Når Linton tror, at procesakterne viser, at næsten hele Sønderjylland kom under kongen, kan det skyldes, at han ikke gør sig klart, at besiddelsen af Gottorp er ensbetydende med magten over rundt regnet det halve Sønderjylland. En vis tvivl om forfatterens indsigt får man i hvert fald, når det lykkes ham under behandling af Nyborgdommen 1413 at forveksle rigsråd og danehof, når han skriver, at kejser Sigismund i 1415 gav holstenerne bekræftelse på, at de havde retten til Slesvig. Tværtimod gav kejseren den danske konge medhold. Mærkeligt er det også i 1424 at se de holstenske grever omtalt som hertuger af Holsten.¹⁸

Man kan for så vidt godt indrømme Linton, at Reinhardt er i overensstemmelse med procesakterne, men hvad Gottorp angår, bekræftes deres vidnesbyrd af samtidigt kildemateriale. Det gælder derimod ikke Reinhardts oplysninger om, at Åbenrå og Tønder borge kom i kongens besiddelse. Linton går ikke ind på spørgsmålet, men i de to tilfælde søger Reinhardt ikke Peder Lykkes vidneforklaring fra begyndelsen af 1420'erne bekræftet af samtidige kilder. Derimod forekommer Lintons appel om i stedet for kejserprocessens akter at benytte de samtidige dokumenter malplaceret. Reinhardt har fremdraget og tolket også dette samtidige materiale, og i forhold hertil bringer Linton selv meget lidt nyt.¹⁹ Desuden har Reinhardt som nævnt nogle resultater, som ikke er nået ved anvendelse af

¹⁶ Erslev, anf. arb., s. 42 f. og 77. C. E. F. Reinhardt, Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning, 1880, s. 481-91.

¹⁷ Det forhindrer dog ikke forfatteren i selv at bygge på procesakterne. Efter kongens død »inköpte grevarna hela Als av Henning Meynerstorp« (s. 157). Det er den danske påstand under kejserprocessen (SRD VII, s. 400).

¹⁸ I det her undersøgte kapitel »Dragkampen om Sønderjylland« er der også flere mindre betydningsfulde fejl: Ørkel ligger ikke på Langeland, men på Fyn (s. 53); Buggeholm skal være Bygholm (s. 61); Kegeholm skal være Kegborg (s. 63); Brodeborg skal være Brådeborg (s. 63); Peder Iversen, hovedsmand på Hindsgavl, er ikke ejer af Lerbæksholm på Fyn og Hønborg ved Kolding Fjord (s. 52). Det var kongelige borge.

¹⁹ SRD VII, 400. Linton, s. 63 ff. Reinhardt, s. 487 ff.

de nu almindelige kildekritiske regler. At det imidlertid ikke er af afgørende betydning i sagen, skal jeg senere prøve at vise. Hvad Lintons anke mod den ældre forskning angår, at den i spørgsmålet om kong Valdemars magtstilling i Sønderjylland 1375 blot videregiver procesakternes propagandistiske indlæg, må den afvises på et hovedpunkt. Reinhardt forstod udmærket, at når det af procesakterne og af andre kilder fremgår, at Gottorp aldrig var kommet i kong Valdemars besiddelse, betød det, at kongen ved sin død endnu manglede at vinde ca. halvdelen af Sønderjylland.

Endelig kritiserer Linton den ældre forskning for en fejlagtig analyse af det brev, hvormed hertug Henrik i 1374 overlod kongen indløsningsretten til Gottorp. Heri skal de ældre forskere have set noget afgørende, det skulle betegne kulminationen af kongens sønderjyske politik. Reinhardt skriver herom, at denne begivenhed skulle åbne kongen adgang til at erhverve resten af Sønderjylland, men nævner naturligvis bagefter, at greverne afslog kongens tilbud om indløsning. På samme måde omtaler Erslev kongens fremtrængen i hertugdømmet og lader Gottorp være den rest, der da på dette tidspunkt endnu var på holstenske hænder. Begge er enige om, at erhvervelsen af indløsningsretten til Gottorp er et udtryk for kongelig præntention, som ikke modsvares af faktisk besiddelse. De rammes derfor ikke af Lintons selvindlysende konklusion: »Man kan alltså inte betrakta detta dokument som ett bevis för Valdemars starka position i Sønderjylland« (s. 62).

Mens det foregående navnlig har vedrørt Lintons forhold til den tidligere forskning, skal opmærksomheden i det følgende rettes mod forfatterens hovedsynspunkt, at kong Valdemar efter de samtidige dokumenter kun har gjort beskedne fremskridt i Sønderjylland i årene 1372–75.

Linton søger støtte for sin påstand om Valdemar Atterdags ringe indflydelse i Sønderjylland ved at se på kongens erhvervelse af Haderslev og forskellige godser (herom lidt senere); endvidere ved at betragte vidnelisten i hertug Henriks ovennævnte brev fra 1374 og ved en analyse af de overenskomster, der blev indgået mellem tronprætendenten i Danmark, Valdemar Atterdags dattersøn Albrecht IV, og de holstenske grever, Henrik, Klaus og Adolf VII, i Grevesmühlen den 21. januar 1376.

Omstændighederne ved kong Valdemars erhvervelse af indløsningsretten til Gottorp i 1374 kommenteres i bogen således: »På Danehoffet i Nyborg har kung Valdemar jämte sina trognaste medarbetare och landets sju biskopar med ärkebiskopen i spetsen församlats. Några hövitsmän från Sønderjylland eller några representanter för holstenarna hade däremot icke infunnit sig. Att de hållit sig borta tyder i hög grad på att kung Valdemar vid denna tid inte har haft mycket att säga till om i Sønderjylland.« Det er en meget snæver kreds, der her udgør vidnelisten. Foruden bisperne er det kendte navne som Henning Podebusk d. Æ., hr. Peter Grubbe, hr. Kersten Kule, hr. Jakob Olufsen, drosten hr. Jens Andersen, kammermesteren hr. Evert Moltke og hr. Kristen Vendelbo. Længere er vidnelisten ikke, og derfor bør man ikke drage nogen vidtgående slutning heraf. For det første kan det nu ikke udelukkes, at en af de nævnte riddere har været indsat som høvedsmand i Sønderjylland, men selv om ingen af dem kommer derfra, er kredsen af mænd så lille, at man ikke med rimelighed kan forvente, at alle danske landsdele er repræsenteret i den. Der er med andre ord ikke basis for en e silentio slutning. Tillod man denne form for argumentation, kunne det med lige så stor ret hævdes, at holstenernes fravær i vidnelisten (bortset fra den indvandrede Kersten Kule) skyldes, at der ikke var holstenere i Sønderjylland!

Vi går dernæst over til at betragte de vidnesbyrd, der fremgår af nogle breve udstedt af de mecklenburgske fyrster den 21. januar 1376. Albrecht IV, »konge af Danmark«,

Albrecht II, Henrik og Magnus, hertuger af Mecklenburg, forpligter sig først i et diplom til at hjælpe de tre holstenske grever Henrik II, Klaus og Adolf VII med at erhverve hertugdømmet Jylland med Als og Langeland. I et andet brev overdrager de hertugdømmet Jylland med Als, Langeland, alle øer og den hertugelige del af Frisland til de holstenske grever og deres arvinger. I et tredje brev pantsætter Albrecht IV og de mecklenburgske hertuger Kolding, Ribe, Lolland og den kongelige del af Frisland til de holstenske grever mod at disse udreder 30.000 mark til den forestående krig om Danmark. Lykkedes det også de forbundne at erobre Fyn, skulle greverne have det i stedet for ovennævnte områder.²⁰

Linton nævner først pantsættelsen af Lolland, Kolding og Ribe til greverne og fortsætter: »Sedan denna överenskommelse blivit gjord förlänade konung Albrecht *hela Jylland* (min fremhævelse), Als och Langeland till holstenarna«. Det kommenteres: »Detta förbund mellan mecklenburgarna och holstenarna har alltså haft ungefär samma politiska målsättningar som förbundet av år 1368, då de anslöt sig till kölnfederationen och planerade en delning av Danmark«. Endvidere hedder det: »Detta dokument visar, att holstenarna redan vid denna tid var långt inne i Sønderjylland och ger alltså stöd åt teorin om, att Valdemar icke i övertygande grad har utövat något inflytande där under sina sista år. Holstenarnas »anfallsmål» låg långt inne i landet: Kolding, Fyn och Lolland, ja ända uppe i Nørrejylland kring Holstebro. Sønderjylland har det icke varit tal om, av detta landskap har schauenburgarna innehaft större delen efter kriget mot Valdemar« (s. 69).

Lintons fremstilling bygger på en fatal misforståelse: De holstenske herrer får ikke overdraget hele Jylland, men »dat ghanze hertochrike to Jütlande«. Hertugdømmet Jylland er som bekendt den officielle betegnelse for Sønderjylland. Det betyder, at der ikke er tale om en opdeling af Danmark som efter aftalerne i 1368. Der er derimod tale om så traditionelle mål for holstensk ekspansion i Danmark som Sønderjylland med Als og Langeland og som pantebesiddelser: Kolding, Ribe, Lolland og eventuelt Fyn. Brevene giver på ingen måde støtte til den opfattelse, at Sønderjylland på dette tidspunkt allerede var på holstenske hænder, tværtimod. I et brev lover mecklenburgerne at hjælpe de holstenske herrer med at erobre hertugdømmet Jylland. I et andet får greverne overdraget Sønderjylland, hvor Albrecht IV ovenikøbet giver afkald på alle rettigheder og krav, som kong Valdemar har haft på slotte og besiddelser. I et tredje brev pantsætter Albrecht IV dele af kongeriget til dem, for naturligvis kunne han ikke pantsætte Sønderjylland til holstenerne. Det indgik jo i aftalen, at det skulle de have overdraget. Det skulle »oplades« dem. Disse breve viser, at Sønderjylland havde greverne ikke inde, da kong Valdemar døde. Mecklenburgerne skulle netop hjælpe holstenerne med at *vinde* hertugdømmet.

I det følgende skal jeg skitsere hovedpunkterne i Valdemar Atterdags sønderjyske politik 1372-75 med henblik på i hovedsagen over for Linton at fastholde og udbygge den ældre opfattelse, hvorefter kongen gjorde ganske gode fremskridt inden sin død.²¹

²⁰ Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden VI, nr. 7-9. Jeg ser i det følgende bort fra den vanskelighed, der for Linton burde ligge i, at de mecklenburgske fyrsters breve kun findes i Schwerinarkivet, at Linton anfører en forkert udstedelsesdag for diplomerne, forveksler Sir sogn ved Holstebro med Sejerø og meddeler, at Albrecht IV giver afkald på hele Frisland, hvor teksten har »alle di Frieslande, di des konynghes Frizen heit«.

²¹ Sædvanligvis fremtræder det således, at Valdemar Atterdags forsøg på at vinde indflydelse i Sønderjylland er et fænomen, der hører hjemme i hans sidste regeringsår. Således forholder det sig dog ikke, Valdemars bestræbelser går langt tilbage i tiden. Da hertug Valde-

Når magtforholdet mellem de holstenske grever og kong Valdemar i kongens sidste leveår skal gøres op, må udgangspunktet tages i kongens hjemkomst i 1372 efter hans lange fravær i forbindelse med den anden hansekrieg. I juni måned var borgen Gram i kongens hænder, men et forsøg på at tage Tøning fra Henneke Limbek mislykkedes.²² Vinteren 1372-73 bragte imidlertid kongen afgørende fremgang i Sønderjylland. Med en hær trængte han ned langs Sønderjyllands østkyst, indgik en aftale med enkehertuginde Regitze (Rikardis), tog Flensborg by og sluttede d. 24. januar 1373 fred med de holstenske grever i Flensborg. Først aftalen med Regitze, hvad betød den for kongens magtstilling? Aftalen gjorde på livstid kongen til værge for enkehertuginde og hendes livgeding, der omfattede Als med Sønderborg og Nordborg og fem herreder på fastlandet (Nybøl, Rise, Slogs, Lundtoft og Hviding herreder). Der er ingen tvivl om, at denne aftale gav kongen en stærk stilling i dette område. Dele af besiddelserne var ganske vist pantsat, således Lundtoft herred i sin helhed, men hvad Regitze havde, fik kongen i sin magt, og aftalen gav ham ret til at beholde pantsatte dele af livgedinget, som han allerede havde(!) eller fremtidig måtte komme i besiddelse af. Som følge heraf er kongen kommet i besiddelse af Sønderborg, Nordborg og Kegborg på Als og Brådeborg på fastlandet.²³

Freden i Flensborg har altid været tolket som en sejr for kongen, men her over for gør Linton nu gældende, at det foreliggende dokument af 24. januar 1373 kun er et fredsmæglingsforslag fremsat af hertugerne Albrecht og Henrik af Mecklenburg og udstedt på papir med de to hertugers segl trykt bag på. »Någon formell fredstraktat mellan konung Valdemar och de holstenska grevarna blev efter mecklenburgarnas fredsmæglingsförslag icke sigillerad av de båda parterna. Förslaget är mera att betrakta som det mecklenburgska furstehusets program än som bevis för Valdemars utomordentligt starka ställning i Sønderjylland efter hemkomsten till Danmark år 1372« (s. 55). Hertil må siges, at hvad situationen krævede, ikke var en programmerklæring, men en fredsslutning. Med hansestæderne og de mecklenburgske hertuger havde kongen gjort op efter den anden hansekrieg, tilbage stod at slutte fred med holstenerne. I dokumentet af 24. januar 1373 henvises til en fred i Svendborg, som åbenbart ikke er blevet overholdt, og der henvises til senebreve udvekslet mellem parterne. Kongen og greverne har bedt de mecklenburgske hertuger om at mægle en fred, og hertugerne udsteder derfor ikke i Flensborg en programmerklæring; de afsiger en kendelse om de vilkår freden skal sluttes på. En formel fredstraktat udstedes ganske rigtigt ikke, men krigen er slut. Vi har kendskab til, at vigtige dele i kendelsen følges i den kommende tid. Det er fuldt berettiget som hidtil at tale om freden i Flensborg.²⁴

Linton har sikkert ret i at påpege, at mecklenburgerne på grund af slægtens tronkrav på Danmark har set deres fordel i at støtte Valdemar Atterdag. Fredsbestemmelserne er da også et klart nederlag for de holstenske grever, der må opgive deres krigsrobrin-

mar 3. i 1345 sluttede forbund med Valdemar Atterdag, lovede han, at kongen skulle overtage formynderskabet for hans land, borge og børn, hvis han døde. I 1357 sad kongen inde med borgen i Tønder, og i 1360 hører man, at kongen havde tjenere i Gottorp len (HT bd. 74, s. 108). Man skal sikkert også lægge vægt på, at hertug Valdemars brødre, Valdemar Sappi og Erik Rind var kongens mænd. Valdemar Sappi havde i 1350'erne og 1360'erne en stærk stilling i Vestslesvig som godsejer og panthaver og nævnes til Arnsholm, som måske har ligget i Arrild sogn (Hviding h.) (DRB 3. r. V, stednavneregisteret). Han var kongens staller i Frisland, høvedsmand i Ribe og en fremtrædende politiker på kongens side, men efter 1367 nævnes han ikke.

²² Reinhardt, s. 477. E. Hoffmann, s. 163 f, hvis opfattelse af Valdemar Atterdags sønderjyske politik jeg i hovedsagen deler.

²³ SHRU IV, nr. 1470.

²⁴ SHRU IV, nr. 1473. Jfr. E. Hoffmann, anf. arb., s. 165.

ger. De vigtigste bestemmelser betyder, at indflydelsesrige høvedsmænd og andre, der i krigen var gået over til holstenerne, igen vises til kongen, og hvad jyderne har bemægtiget sig af kongens ejendom under krigen, skal han have tilbage. Det er karakteristisk, at dokumentet især vedrører vasallernes stilling. Om sønderjyderne står der, at de, der hører under hertugen af Slesvig, skal yde hertugen, hvad de er pligtige til, og er de kongen noget pligtige, da skal de yde ham det. Dette er jo ikke meget sigende ud over netop det, at der er sønderjyder, der er forpligtet overfor kongen. Endvidere hæfter man sig ved, at kongen overfor Lyder Limbek har gjort krav på Lundtoft herred. Hvem der skal have det, skal de mecklenburgske hertuger afgøre ved en særlig kendelse. Lundtoft herred forblev dog hos den holstenske magnatslægt.²⁵ Flensborg-freden bestemmer, at der særskilt skal ske udsoning mellem Henneke Limbek og Lyder Limbek og kongen. Lyder Limbek var hertug Henriks vasal, en mægtig vasal forstår man. Hvorledes og hvornår kongen har sluttet fred med skyggen hertug Henrik ved vi derimod ikke. Freden i Flensborg giver kongen en ikke konkretiseret position i Sønderjylland. Men sagen drejer sig om håndgribelige ting, som det fremgår af striden om Lundtoft herred og af kongens forsøg på at tage Tørring fra Henneke Limbek.²⁶

Når det gælder spørgsmålet om kongens indflydelse i Sønderjylland 1372-75, gælder det efter min mening ikke så meget om at opspore spredte kongelige godserhvervelser. Det har Reinhardt allerede gjort, og Linton føjer intet nyt til. Helt afgørende er det derimod at klargøre sig, hvilke borge med deres tilliggender kongen har haft rådighed over ved sin død. Når Linton hovedsagelig interesserer sig for kongens godspolitik og med undtagelse af Haderslev og Gottorp drager sine slutninger om kongens indflydelse på grundlag heraf, må det betragtes som utilfredsstillende. I Sønderjylland som andre steder på denne tid er det herredømmet over borgene, der giver magten.

Hele Sydslesvig omtrent op til den nuværende grænse har været på grevernes hænder, men hvordan forholdt det sig med Nordslesvigs borge? Hvem havde rådighed over Haderslev, Abenrå, Nordborg, Sønderborg og Tønder? Størst tvivl er der om Haderslev. Denne hertugelige borg og byen Haderslev må før d. 27. nov. 1372 være pantsat af hertugen eller snarere hertuginde Kunigunde til grev Adolf VII af Pløn.²⁷ Denne overlod for 5000 mark pantet til kong Valdemar, som påbegyndte betalingen i 1374, men som påvist af Linton nåede han inden sin død kun at betale $\frac{2}{3}$ af beløbet til greven. De sidste 3000 mark erlagdes først af dronning Margrethe i 1388. Det nævnes ikke siden, at Adolf VII har rettigheder i Haderslev, hvilket man kunne have forventet omtalt d. 15. juli 1377, hvis det havde været tilfældet (se nedenfor). Det er ikke dokumenteret, når Linton hævder, at Haderslev forblev hertug Adolfs, da kongen ikke nåede at betale det fulde beløb (s. 117).

Samtidig med opgørelsen mellem kongen og Adolf VII indledtes den nære forbindelse mellem kongen og hertugparret, som efter hertug Henriks død gjorde Kunigunde afhængig af kongen. Det var ham, der skulle yde hende den ret, hun havde efter hertug Henrik. Deraf synes at følge, at kongen efter hertug Henriks død har overtaget hertugens stilling i den del af Sønderjylland, som han havde rådighed over.²⁸ Den 15. juli 1377

²⁵ SHRU IV, nr. 1589.

²⁶ HT bd. 74, s. 145.

²⁷ Rep. II, nr. 2990. Det forekommer meget usandsynligt, at kongen skulle have pantsat Haderslev by og slot til Adolf VII (Linton, s. 116). Af et brev, der er udstedt den 15. juli 1377 (SHRU VI, nr. 122) ser man, at Kunigunde har breve på at være borgens herre. Oplysningen hos Presbyter Bremensis (kap. 23), at Kunigunde havde Haderslev og Tønder som livgeding (»medgift«) synes således at finde delvis støtte i en samtidig kilde.

²⁸ Kongen opnår indløsningsretten til Gottorp 24. juni 1374 (SHRU IV, nr. 1527), og kongen og hertugen bekendtgør d. 7. juli 1375 i fællesskab en hertugelig rettertingsdom

fremstod Kunigunde som Haderslev-borgens herre, da hun pantsatte den til holsteneren Henneke Wittekop Krummedige for 400 mark. Pantelensmanden lovede ikke at skade kong Oluf, som fik ret til at indløse borgen af holsteneren. Brevet er udstedt i Nyborg og bevidnet af dronning Margrethe.²⁹ Af dette brev fremgår det, at Kunigunde er borgens herre. Det må endvidere anses for fastslået, at Kunigunde var afhængig af det danske kongehus, men deraf følger ikke nødvendigvis, at dronningen kan regne Haderslev for et støttepunkt. Borgherrens loyalitet er naturligvis afgørende, og hvad der komplicerer sagen, er Henneke Wittekop Krummediges stilling som pantelensmand. Herom siges der i 1377 kun, at så længe han sidder inde med pantet, skal der ikke ske kong Oluf og Danmarks rige skade heraf. Derudover er han ikke forpligtet som pantelensmand. Det er muligt, at Henneke Wittekop har siddet i denne stilling siden 1372, men om hans vilkår i en eventuel kontrakt med kong Valdemar vides intet.³⁰ Et forhold taler imidlertid imod, at kong Valdemar har haft rådighed over borgen i Haderslev. I et diplom, der efter alt at dømme opregner de kongelige høvedsmænd i Sønderjylland kort efter Valdemar Atterdags død, nævnes ingen på borgen i Haderslev.³¹ Man må nok erkende, at Haderslevs tilhørsforhold i kong Valdemars sidste år ikke kan afgøres med sikkerhed.

Sønderborg, Nordborg, Kegborg (alle på Als) og Brådeborg (i Sundeved) var kongens i 1375 som tilhørende enkehertuginde Regitzes livgeding. Peder Lykkes vidnesbyrd fra begyndelsen af 1420'erne bekræftes i det væsentlige af samtidige kilder.

Borgen i Åbenrå har også lydt under kongen. Under kejserprocessen hævdes det, at den var overladt til en vis Spicker, og dette bekræftes af en samtidig kilde. E. Hoffmann har gjort opmærksom på Karl IV's dokument af 12. september 1377, hvis formål er at presse en række danske og sønderjyske slotshøvedsmænd til at åbne deres borge for Albrecht IV. Det ville p. gr. a. den daværende mecklenburgsk-holstenske alliance ikke have haft mening, hvis grevernes mænd havde siddet på borgene. Med rette argumenteres der for, at brevet afspejler tilstanden i Sønderjylland kort efter kong Valdemars død og ikke på udstedelsestidspunktet. Ved siden af Henning Meinstorp på Sønderborg, Nordborg, Brådeborg og Kegborg opføres Spyker til Åbenrå og Nicolaus de Emer til Tønder.³²

Ovenstående berettiger efter min mening opretholdelse af den hævdevundne opfattelse,

(SHRU IV, nr. 1568). Kunigunde kvitterer d. 25. september i Kalundborg kongen for et lån på 100 mark (SHRU IV, nr. 1581). Kunigundes afhængighedsforhold af kongehuset fortsatte, og hun gjorde først op med dronning Margrethe i 1378 (SHRU VI, nr. 224).

²⁹ SHRU VI, nr. 122.

³⁰ Den 27. november 1372 udstedte Adolf VII et gælds-brev på 350 mark til Henneke Wittekop Krummedige og stillede ham i udsigt som en mulighed, at han kunne få sikkerhed i Haderslev Slot og By (Rep. II, nr. 2990). Jeg antager, at Henneke Wittekop er blevet pantelensmand på borgen i Haderslev og antager ligeledes, at han blev siddende som borgherre, efter at kongen havde overtaget panterrettighederne af Adolf VII og påbegyndt betalingen (SHRU IV, nr. 1509 og 1526). Denne konstruktion forklarer i det mindste, hvorfor Henneke Wittekops navn er knyttet til Haderslev både i 1372 og 1377. I denne sag går det derimod ikke an at inddrage Peder Lykkes vidnesbyrd fra begyndelsen af 1420'erne: »Hadersleff, quod erat commissum ad custodiam cuidam Henichino Witkop per dictum Regem« (SRD VII, s. 400).

³¹ SHRU VI, nr. 135.

³² E. Hoffmann, *anf. arb.*, s. 167. SHRU VI, nr. 135. Det hævdes, at brevet ikke kan afspejle tilstanden i 1377, fordi Henning Meinstorp på dette tidspunkt forlængst befandt sig i den holstensk-mecklenburgske lejr. Samme form for argumentation kan anvendes på Lyder Limbek med henblik på brevet's datering. D. 19. november 1375 udstedte han med sine sønner et diplom, hvori han erklærede, at Søgaard skulle stå åbent for greverne Henrik og Klaus af Holsten. (SHRU IV, nr. 1589).

at Valdemar Atterdag ved sin død ikke alene havde planer om at sætte sig i besiddelse af hele hertugdømmet Sønderjylland,³³ men også var godt i gang med at realisere sine planer i Nordslesvig. Als med Sønderborg og Nordborg og en del af de tilliggende herreder på fastlandet, Åbenrå, Tønder og Gram har han nået at vinde. Haderslevs skæbne kan derimod næppe afgøres med sikkerhed. Dermed er på ingen måde sagt, at Valdemar Atterdag havde hele Nordslesvig. I kraft af de sønderjyske hertugers pantsættelser i de foregående årtier var store områder blevet ret selvstændige adelsbesiddelser. Lyder Limbeks Søgaard var et castrum, til hvilket Lundtoft herred lå. Henneke Limbek på Tørring var ligeledes en mand så mægtig, at han optrådte som selvstændig person i Flensborgfreden. Meget tyder på, at schauenburgerne ville rejse krav på hertugdømmet, når Abelslægten uddøde, at kong Valdemar på den anden side tidligt har sat sig for at genvinde Sønderjylland for kronen og i årene 1372–75 med kraft og held var i gang med at realisere planen. Et udtryk herfor er, at Valdemar Atterdag havde vundet flere borge, som gik tabt, da de holstenske grever og deres mænd bemægtigede sig Nordslesvig efter hans død.

Esben Albrechtsen

Mikael Venge: Christian 2.s fald. Spillet om magten i Danmark januar–februar 1523. Odense University Studies in History and Social Sciences Vol. 6. Odense University Press 1972. 218 s.; kr. 69,00.

Mikael Venge: Bondekær eller tyrann? Odense Universitetsforlag 1975. 50 s.; kr. 15,00.

Som titlen på Mikael Venges bog antyder, er der tale om en historisk undersøgelse af de begivenheder, der førte til Christian II's fald i foråret 1523 og hans farbroders, hertug Frederiks, overtagelse af tronen. Tidsangivelsen i undertitlen er lidt upræcis: det første sikre vidnesbyrd om en oprørsbevægelse er det såkaldte sammensværgelsesbrev af 21. december 1522, og først den 13. april 1523 opgav kong Christian ævred og forlod landet – begge disse begivenheder behandles i Venges afhandling. Deltagere i spillet om magten i Danmark var Christian II, det jyske rigsråd (eller mere præcist: de oprørske jyske rigsråder), hertug Frederik og hansestaden Lübeck. Tidligere har historikerne været tilbøjelige til at betragte hertugen som ophavsmanden til oprøret i Nørrejylland i 1523. Mikael Venges opfattelse er anderledes: hans hovedtese er den, at det var de selvbevidste jyske råder, der tog initiativet til fejden mod Christian II. Bogen er et forsøg på at godtgøre dette.

I bogens fire første kapitler redegøres der for baggrunden for opstanden imod kong Christian, og i de fem følgende analyseres kilderne, der belyser den komplicerede begivenhedsforløb. Forf.s sammenfattende og konkluderende »Slutning« er blevet glemt i indholdsfortegnelsen. I et tillæg til afhandlingen findes et nytransskriberet aftryk af sammensværgelsesbrevet. Bogen afsluttes af et tysk resumé, en fortegnelse over kilder og litteratur samt et nyttigt person- og stednavneregister.

I kapitel 1, »En planlagt herredag«, redegør forf. for Christian II's forgæves forsøg på at få de jyske rigsråder i tale i efteråret 1522 og kongens påfølgende rejse til Fyn og Jyl-

³³ Tegn herpå er i 1374 Ejderstedts underkastelse, kongens forsøg på at sætte sig fast i Haseldorfmarsken og erhvervelsen af indløsningsretten til Gottorp. Det er også ganske sigende, at kongen i sommeren 1375 dømmer på det hertugelige retterting sammen med hertug Henrik (SHRU IV, nr. 1568), og at enkehertuginde Kunigunde henvender sig til kongen for at få et forskud på 100 mark sølv, før der laves en opgørelse over hendes ret til underhold efter hertugen (SHRU IV, nr. 1581). Endelig kan det nævnes, at kongen fik anbragt sin kandidat, Johan Skondelev, på Slesvig bispestol.